

ISSN 2181-5291

PSIXOLOGIYA

ILMIY JURNAL

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 1, 2021

www.psixologiyabuxdu.uz

Баратов Шариф Рамазонович,
психология фанлари доктори, профессор,

Баротова Дилафруз Шарифовна,
психология фанлари номзоди, доцент,

Исматова Дилафруз Туймуродовна,
БухДУ Психология кафедраси ўқитувчиси,

ОИЛА ПСИХОЛОГИЯСИ ФАНИДАН МУЛЬТИМЕДИЯ МАҲСУЛОТИНИНГ ЯРАТИЛИШИ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР

Ушбу мақола “Оила психологияси фанидан мультимедия маҳсулотини яратиш” мавзусидаги инновацион лойиҳа доирасида бажарилган.

Аннотация: Мазкур мақола оила психологияси фанидан мультимедия маҳсулотининг яратилиши ва психологик хизматни такомиллаштириш концепциясининг илмий-амалий ва назарий жиҳатларини ёритишга қаратилган.

Калим сўзлар: мультимедия, психологик хизмат, ижтимоий психология, ёшлар, оилалилар, ногиронлар.

Аннотация: Статья освещает создание мультимедийного продукта по теме семейной психологии научно-практические и теоретические аспекты концепции совершенствования психологической службы.

Ключевые слова: мультимедия, психологическая служба, социальная психология, молодежь, семейные люди, инвалиды.

Abstract: The article covers the creation of a multimedia product on the topic of family psychology, scientific, practical and theoretical aspects of the concept of improving the psychological service.

Key words: multimedia, psychological service, social psychology, youth, family people, disabled people.

Мавзунинг долзарблиги: Республикамизда амалга оширилаётган барча ислохотлар шароитида маҳаллада истиқомат қилувчи ҳар бир оила, ҳар бир шахснинг ўзига хос ижтимоий-психологик тараққиётини таъминлаш, маҳаллалардаги оилаларда ота-она ва фарзандлар, эр ва хотин, қайнона ва келин ўртасидаги муносабатларни яхшилаш, улар орасидаги низоли, оғир турмуш шароитини амалий ҳал қилиш механизмларини жорий этиш, уларга кўрсатиладиган ижтимоий-психологик хизматни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш бўйича илмий асосланган концепцияларни ишлаб чиқишга катта эътибор берилмоқда. Бу борада давлатимиз томонидан жамиятнинг кичик бўғини бўлган оилалардаги маънавий соғлом муҳитни яратишда маҳалланинг таъсирини кучайтиришга катта эътибор қаратилаётган даврда маҳалла аҳолисининг турли гуруҳларига психологик хизмат кўрсатишнинг ижтимоий-психологик механизмларини ишлаб чиқиш юзасидан илмий тадқиқотларни янада чуқурлаштириш зарурати мавжуд.

Оила – ижтимоий институтларнинг энг қадимгисидир. Инсоният бошидан кечирган тарихий даврларнинг қанчалик турфа ва мураккаб бўлишига қарамай, айниқса, XIX ва XX асрларда рўй берган буюк ўзгаришлар ва ислохотларга дош бера олган ушбу маскан ўз тизими, таркиби ва жамият олдида турган мажбуриятларини бажариши нуқтаи назаридан соғ омон сақланиб қолган тузилмадир. Оилани инсонлар ташкил этгани ва ундаги ҳаёт-мамотни улар ўртасидаги ўзаро муносабатлар ташкил қилишини ҳисобга оладиган бўлсак, уни соф психологик жараёнлар маскани ҳам деб аташ мумкин.

Оиланинг ижтимоий институт мақомидаги фаолиятининг объектив қонуниятларини, оиланикоҳ ҳамда қариндош-уруғчилик муносабатларининг механизмлари ва турмуш тарзига оид конкрет вазиятларда оила аъзолари ижтимоий ҳулқининг намоён бўлишини ўрганиш долзарб ҳисобланади. Ижтимоий психологиянинг амалий тармоғи сифатида никоҳга оид установақаларни,

оила аъзолари ўртасидаги муносабатларнинг – меҳрибонлик, ғамхўрлик, ҳамдардлик, ҳамжиҳатлик, тобелик, бўйсунуш, етакчилик каби ўзига хос қирраларини, оилавий роллар тақсимоти ва ва ўзаро таъсирнинг жинсга оид қонуниятларини, ота-она ва фарзандлар, яқин қариндош уруғлар ўртасидаги ҳиссий-эмоционал боғлиқликни, оилавий рўзгор юритиш ва турмуш тарзини ташкил этишга боғлиқ бўлган психологик жараёнларнинг кечишини тадқиқ этиш ўта муҳим.

Замон талаблари ижтимоий психологик ишларни ташкил этишда илмий асосланган инновацион мультимедиялардан фойдаланишни талаб этмоқда. Шу жумладан, Оила психологияси фанини ўқитишга йўналтирилган мультимедиа маҳсулотини яратиш ҳам давр талабидир. Бунда оилавий муносабатлар психологияси, ижтимоий психология, психодиагностика, психокоррекция, психологик махслаҳат тадбирларини компьютер технологияларига асосланган медиа маҳсулотларини яратиш орқали оилаларга психологик хизмат кўрсатиш тизимини такомиллаштиришга хизмат қилиб, таълим муассасаларининг таълим тури ва йўналишларининг барча талабаларига “Оила психологияси” фанини чуқур ўргатишга қаратилган Бу борада мамлакатимиз олдида турган муҳим муаммоларни, хусусан, табиий офатлардан талофат кўрган, касалга чалинган оила аъзоларига руҳий ва маънавий мадад бериш масалаларини ҳал этишга хизмат қилади.

“Оила психологияси” фани бўйича мультимедиа маҳсулотининг яратилиши асосида таълим муассасалари талабалари ва ўқувчиларнинг оиланинг ижтимоий тарихий келиб чиқиши, оилада юзага келиши мумкин бўлган ўзгаришлар ҳақида билиши; оиланинг мустақамлигини таъминловчи билим ва малакаларга эга бўлиши; оилавий ҳаётни ўзига хос хусусиятларини илмий асосланган тарзда талқин эта олиши; муаммоли вазиятлардан психологик жиҳатдан оқилона (оила ва унинг мустақамлигига таъсир этмаган ҳолда) чиқа олиши; оилани ўрганувчи психологик ташхис методикалари билан ишлаш ва улар ёрдамида олинган натижаларни тўғри талқин эта олиши билан боғлиқ билим, кўникма ва малакаларни шакллантиришга хизмат қилади. Бу эса “Оила психологияси” фани бўйича медиамаҳсулотлар яратиш, видео ва аудиороликлар тайёрлашга бўлган эҳтиёжнинг ниҳоятда долзарб эканлигини яна бир бор тасдиқлайди.

Шу нуқтаи назардан келиб чиқиб, мазкур лойиҳанинг мақсади “Оила психология”си фанига оид илмий-амалий маълумотларнинг электрон базасини яратиш орқали Олий ва ўрта махсус таълим тизими талабаларига, фан ўқитувчиларига ва барча қизиқувчиларга тегишли билимларни бериш, соҳага оид кўникма ва малакаларни шакллаштиришдан иборат. Мазкур лойиҳа тақдимоти учун қуйидаги вазифалар белгиланган:

1. Оила психологияси фани бўйича хорижда ва Ўзбекистонда тўпланган тажрибалар асосида шаклланган маълумотларнинг электрон базасини яратиш;
2. Оила психологияси фани бўйича Олий ва ўрта махсус таълим вазирилиги томонидан БД-5110900-2.08. рақамли фан дастури асосида электрон платформа яратиш ва тақдим этиш;
3. Оиладаги психологик ҳолатларни диагностика қилиш ва коррекциялаш бўйича қўлланилиши лозим бўлган методикаларнинг электрон платформаларини яратиш ва тақдим этиш;
4. Дастурда кўрсатилган ҳар бир мавзу мазмунини етакчи мутахассисларнинг фикрлари, глоссарийлар, кўргазмали воситалар, видео ва аудиороликлар ёрдамида ёритиб бериш;
5. Оила психологияси фани бўйича барча қизиқувчилар учун амалий-услубий тавсиялар ишлаб чиқиш ва тақдим этиш.

Кутилаётган натижа:

1. Оила психологияси фани ҳақидаги илмий тасаввурлар янада бойитилади;
2. Оиладаги психологик иқлим ва шахслараро муносабатлар психологиясини ўрганишга мўлжалланган ташхис методикалари билан ишлаш ва улар ёрдамида олинган натижаларни тўғри талқин эта олиш малакалари янада мукамалроқ тарзда шаклланади.
3. Оилага психологик хизмат кўрсатиш тизими такомиллаштирилади.

Юқоридаги талаблар асосида ушбу лойиҳанинг бажарилиши бугунги ахборот технологиялари имкониятидан фойдаланилган ҳолда оилага психологик хизмат кўрсатиш тизимини янада такомиллаштиришга хизмат қилади. Дастлаб оила психологияси фанидан мультимедиа маҳсулотларини яратиш бўйича дастлабки сўровномани ўтказдик. Олинган натижалар қуйидагича кўриниш берди.

Мазкур жавоблар изоҳи шунини тасдиқлайдики, демак, оила шахс руҳияти билан боғлиқ кенг қўламли муаммолар мажмуасини ўз ичига олганлиги боис бугунги кунда маҳаллада яшовчи

оилаларга мультимедиа махсулотларини яратиш ва шу орқали уларга психологик хизмат кўрсатилиши шарт ва зарур экан юқоридаги назарий таҳлилларга асосланиб мазкур муаммо ечимлари бўйича қуйидагиларни алоҳида таъкидлаш жоиз.

Юқоридагилардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, оилаларга психологик хизмат муаммоси дунёнинг қайси давлатида бўлмасин у ёки бу шаклда муайян илмий-назарий тамойилларга амал қилган ҳолда ҳал қилинади. Зеро, инсонга ёхуд унинг рухий ва индивидуал оламига жиддий эътибор берилмас экан бирор бир давлат ҳам ривожланмаслиги тайин. Шу нуқтаи назардан Ўзбекистонда ҳам айнан маҳалла тизими орқали аҳолининг турли гуруҳларига психологик хизматнинг ташкил этилиши ва бу жараёни Давлат даражасида қўллаб қувватланиши, жумладан, жамият ва оилада соғлом ва барқарор ижтимоий-психологик муҳит ҳамда тинчлик, тотувлик ва осойишталикни таъминлашнинг ташкилий-ҳуқуқий механизмларини тубдан ислоҳ қилиш орқали маҳалла институтининг ички ишлар органлари, бошқа давлат идоралари ва жамоат ташкилотлари билан узлуксиз, тизимли ҳамкорлигини йўлга қўйиши билан боғлиқ бир қатор ишларнинг бажарилиши маҳаллада психологик хизмат тизимининг ўзига хос методологик асосларини яратишда муҳим ўрин тутди. Бу ўринда Ўзбекистонлик олимлар (Шоумаров Ғ.Б, В.М. Каримова, Э.Ғ. Ғозиев, З.Т. Нишонов, Б.М. Умаров, Н.С. Сафоев, Б.Р. Қодиров, П.С.Эргашев, Н.А. Соғинов, Р.А. Абдурасулов, У.Д. Қодиров) раҳбарлигида олиб борилаётган илмий тадқиқот натижаларининг алоҳида ўрни ва аҳамияти бор. Ушбу илмий натижаларга асосланиб Ўзбекистонда маҳаллага психологик хизмат кўрсатишнинг ўзига хос методологик асослари ва илмий-амалий йўналишлари яратилмоқдаки, бу йўналишлар Ўзбекистонда аҳолининг турли гуруҳларига хизмат қилувчи психологик хизмат моделини яратишда ва бу моделни айнан маҳалла институтлари орқали амалиётдаги ўрнини белгилаб беришда муҳим дастурил-амал бўлиб хизмат қилади.

Методика. Биз мазкур лойиҳамизни амалий соҳасини ташкил этишда бир қатор тадқиқот усулларида фойдаландик. Жумладан, Рикс Уэссманнинг ўзини-ўзи ҳиссий баҳолаш” методикасидан орқали олинган эмпирик маълумотлар асосида мультимедиа махсулотларини яратдик.

Шахснинг ўзини-ўзи ҳиссий баҳолаш жараёни ўзини-ўзи турли хил кўнгилсизликлардан, муваффақиятсизликлардан ва зиддиятли вазиятлардан маълум даражада муҳофаза қилиш учун муҳим аҳамият касб этади. Айниқса, фаолият давомида бу жараёнга жиддий қараш керак бўлади. Шунинг ҳисобга олиб шахснинг маҳаллада аҳолининг турли гуруҳларида ўзини-ўзи ҳиссий баҳолаши ва фаоллик имкониятлари ўртасидаги мутаносиблик билан боғлиқ ижтимоий психологик омилларни эмпирик жиҳатдан ўрганиш ва шартли равишда қабул қилинган мезонлар асосида унинг натижаларини таҳлил қилиш кўзда тутилган эди. Ушбу вазифани амалга ошириш учун тадқиқот методикалари танланди. Демак мазкур методикани қўллаш орқали ўрганилаётган

шахсдаги ўзини-ўзи ҳиссий баҳолаш билан боғлиқ имкониятлар ҳақида тегишли эмпирик маълумотга эга бўлиш мумкин.

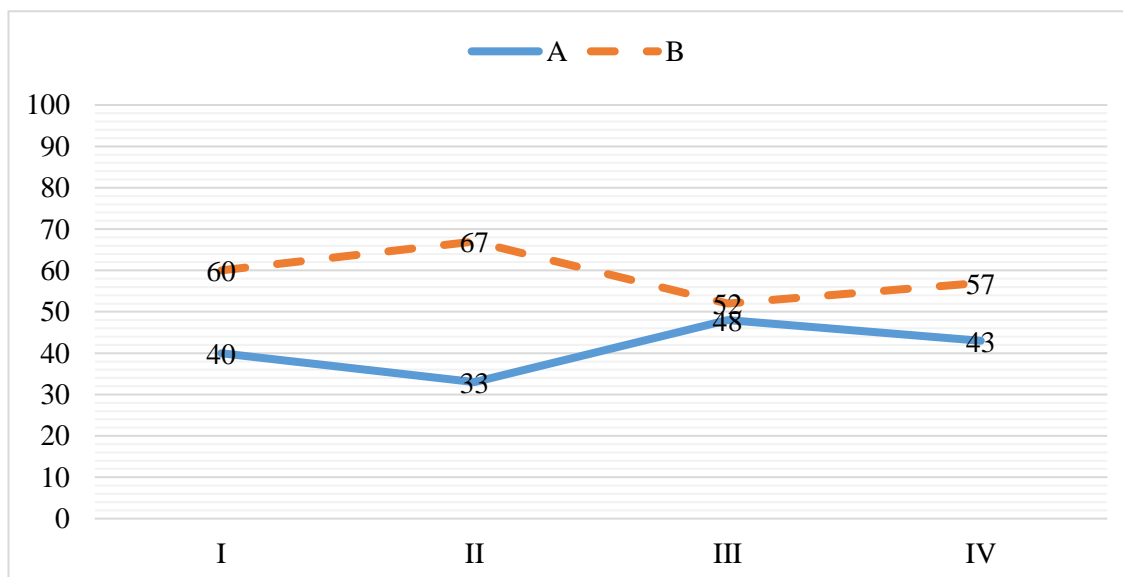
Яна шуни таъкидлаш жоизки, баъзан ҳар бир шахс, ўз ҳиссий табиати ва унинг фаолият самарадорлигига хизмат қилувчи психологик муҳофаза имкониятларига адекват баҳо бера олишга маълум маънода “оғизлик” қилиши мумкин. Бизнингча, бундай “оғизлик” замирида ҳиссий қониқмаслик, ҳиссий безовталиқ, ўз-ўзига нисбатан ноадекват ҳиссий тасаввурлар шаклланади. Табиийки, бу шаклланиш шахс ижтимоий фаоллигига, у ёки бу фаолият унумдорлигига аста-секин салбий таъсир эта бориши мумкин. Буни ўз вақтида англаш учун эса биз юқорида таъкидлаган Рикс-Уэссман тести ҳамда шунга мос бўлган қўшимча саволномаларни қўллаб тегишли эмпирик натижаларни қўлга киритишни режалаштирган эдик. Энди, бевосита мазкур методикани амалиётда қўллаш тартибларига ўтамыз.

Жадвал № 1.

Рикс-Уэссман шкаласи бўйича ўзини-ўзи ҳиссий баҳолаш омилларининг намоён этилиши

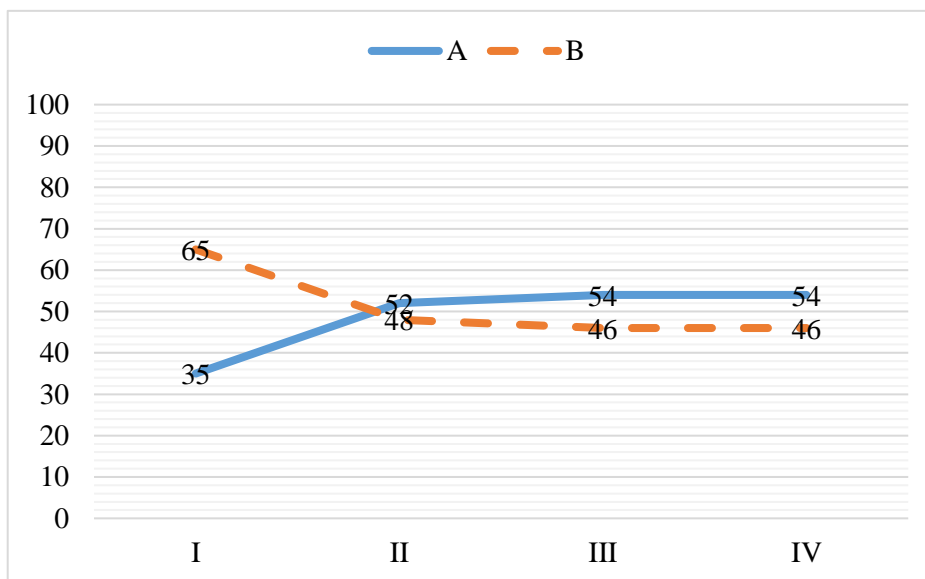
№	Омиллар	мезон	Объектлар						
			ёшлар n ₁ =210	Ўрни	Оила ли шахс лар n ₂ =2 20	Ўрни	ногирон лар n ₃ =188	Ўрни	Жами: N=618
i			n	%		n	%		n
II	Хотиржамлик Асабийлик	A	85	40	7	60	27	8	66
		B	125	60	2	160	73	1	122
III	Ҳиссий-кўтаринкилик Ҳиссий-тушқунлик	A	70	33	8	71	32	6	98
		B	140	67	1	149	68	3	90
III	Ғайрат-шижоатлилик Толиққанлик	A	100	48	5	68	31	7	101
		B	110	52	4	152	69	2	87
IV	Ишончлилик Ишончсизлик	A	90	43	6	94	43	5	102
		B	120	57	3	126	57	4	86

Расм № 1. Ёшларда ўзини-ўзи ҳиссий баҳолаш кўрсаткичлари диаграмма кўриниши n₁=210 % ҳисобида (Рикс-Уэссман шкаласи бўйича)

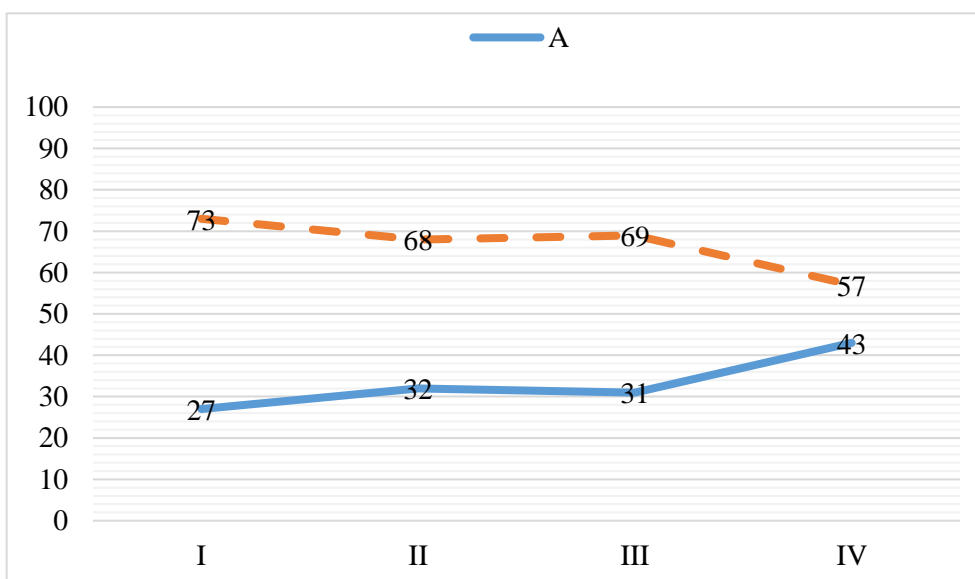

Расм № 2. Оилали шахсларда ўзини-ўзи ҳиссий баҳолаш кўрсаткичлари диаграмма кўриниши. $n_2=220$ % ҳисобида (Рикс-Уэссман шкаласи бўйича)

Расм № 3. Ногирон шахслардаги ўзини-ўзи ҳиссий баҳолаш кўрсаткичлари намоён этилишининг диаграмма кўриниши. $n_3=188$ % ҳисобида (Рикс-Уэссман шкаласи бўйича)

Мазкур кўрсаткичлар қўламини янада чуқурроқ таҳлил қиладиган бўлсак муаммоли ёшлар бўйича охирги саккизинчи ўрин ПА шкала кўрсаткичларига (33,0%) тўғри келса, муаммоли оилалар гуруҳ аъзолари бўйича эса охирги ўрин IA шкала кўрсаткичларига (27,0%), ногиронлар гуруҳи бўйича 35,0% тўғри келганлиги аниқланди. Яъни, аҳолининг турли гуруҳларида истиқомат қиладиган шахслар аксарият ҳолларда кўпроқ “ғайрат шижоатлилик” сифатларини ва айрим ҳолларда “ўз-ўзига ишончсизлик” каби хусусиятларга асосланиб намоёиш этишга ҳаракат қилмоқдалар. Шундан ҳам яққол кўриниб турибдики, ўзини-ўзи ҳиссий баҳолаш жараёнининг шаклланишида муаммоли ёшлар, оилалар ва ногиронлар ўртасида муайян даражада тафовутлар мавжуд экан.

Олинган мазкур натижалар, аҳолининг турли гуруҳларига психологик хизмат кўрсатишда ўзига хос тарзда индивидуал ёндашув имкониятларини очиб беришга хизмат қилади.

Қўшимча равишда олиб борилган контент таҳлил натижаларида ҳам маҳаллалардаги аҳолининг турли гуруҳлари орасида бироз бўлсада тафовутларнинг борлиги сезилади. Жумладан,

берилган очик ва ёпиқ саволларнинг жавоблари ва индивидуал суҳбат натижаларидаги кўп марта такрорланган тушунчаларнинг умумий қийматлари таҳлилида ҳам “адекват” ва “ноадекват” кўрсаткичлар характери таҳлил қилинди. Унга кўра муаммоли ёшлар бўйича умумий кўрсаткичлар орасидаги 1-ўрин “ҳиссий-тушкунлик” 2-ўрин “асабийлик” (60%), 3-ўрин “ишончсизлик”, 4-ўрин “толиққанлик” омилига тўғри келиши, муаммоли оилалар орасидан олинган очик жавобларда эса 1-ўрин “асабийлик” охириги ўрин эса “хотиржамлик” омилига тўғри келиши аниқланди. Умуман, Рикс-Уэссман услубига дахлдор кўрсаткичлардаги “асабийлик”нинг аҳоли барча гуруҳларида юқори ўринларда туриши муаммоли шахслардаги нотекис ўзгаришлар, шахсига хос вақтинчалик инкироз ҳолатининг таъсири билан боғлиқ омилларнинг мавжудлигини кўрсатади. Олинган бу маълумотлар методика мазмунига мос олдинги маълумотлар таҳлилининг объективлигини яна бир бор тасдиқлайди.

Хулоса. Биринчи йил охирида қутилаётган аниқ илмий натижалар асосида қуйидаги натижа ва хулосаларни олишимиз мумкин.

Дунёнинг ривожланган мамлакатларида оилада психологик хизмат кўрсатиш тизими билан боғлиқ тажрибалари, мультимедиали тарғибот концепцияларининг методологик таҳлили, уларнинг моҳиятини ифодалаш;

Олий ва ўрта махсус таълим тизимида мультимедиали технологияларини такомиллаштиришни долзарб муаммо сифатида тадқиқ этиш.

Оила психологиясига тегишли янги мультимедиали моделларини яратиш ва амалиётга татбиқ этиш;

аҳоли ва ёшларнинг оила билан боғлиқ ижтимоий психологик саводхонлигини ошириш; жамиятда маънавий кадрятларни тиклаш.

Адабиётлар:

1. Баротов Ш.Р. Социально-психологические и научно-практические основы создания психологической службы в Узбекистане. Автореф. Дисс. докт. психол.наук. Т., 1988. - 37 с.
2. Баротов Ш.Р. Таълимда психологик хизмат асослари. Монография. Тошкент, 1999. 96 б.
3. Баратова Д.Ш. Маҳаллада психологик хизмат назарияси ва амалиёти. //Монография. “Дурдона”. – Бухоро. – 2020. – 210 б.
4. Майерс Д. Психология / Д. Майерс: пер. с англ. И.А. Карпиков, В.А. Старовойтова. – 2 -е изд. – Мн.: Попурри, 2006.- 488с.
5. Слюсарева Е.С., Козловская Г.Ю. Методы психологическое коорекцион учебно-методическое пособие. – Ставрополь, 2008.
6. О.Н. Истратова, Г.А.Широкова, Т.В. Эксакусто. Большая книга детского психолога, - Ростов н/Д: Феникс, 2008. – 568 с.

Мундарижа/Содержание/Contents

3	Баратов Ш.Р., Баротова Д.Ш., Исмамова Д.Т.
	<i>Оила психологияси фанидан мультимедия маҳсулотининг яратилиши: муаммо ва ечимлар</i>
9	Абдуллаева Б.С., Якубова Г.А., Искандерова С.А.
	<i>Психологлар амалий фаолиятидаги психофизиологик методларнинг муҳим ўрни The role of psychophysiological techniques in the practical paralysis of psychologists</i>
13	Собирова Д.А.
	<i>Тиббиёт ходимлари фаолиятида социал-психологик компетентлик ва эмоционал интеллект орасидаги муносабатлар таҳлили (Холл услуги бўйича) Analysis of the relationship between social-psychological competence and emotional intelligence in the activities of medical personnel (according to the Hall method)</i>
17	Назаров А.М.
	<i>Спортчиларда муҳофаза механизмларини ривожлантиришнинг ўзига хос психологик хусусиятлари Specific psychological features of the development of protection in athletes</i>
22	Авлаев О.У. (Обуна+)
	<i>Талабалар камолотида ижтимоий интеллектнинг гендер фарқлари Gender differences in social intelligence in student maturity</i>
29	Адилова Ш.Т. (Обуна+)
	<i>Суицидал хулқ-атвор-психологик муаммо сифатида Suicidal behavior-as a psychological problem</i>
33	Арзикулов Д.Н. (Обуна+)
	<i>Спорт-педагогик фаолият қобилиятларини ривожлантиришнинг ижтимоий-психологик шартларини моделлаштириш. Modeling of socio-psychological conditions of development of abilities of sports-pedagogical activity.</i>
39	Арсланов К.П., Джураева М.З., Жўраев Ж.Р. (обуна+)
	<i>Психологическая сущность воспитания спортсменов. The psychological essence of the education of athletes.</i>
43	Munirov N.A. (обуна+)
	<i>Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida bolalar rivojlanishining psixologik yosh xususiyatlari Psychological age characteristics of children's development in physical education classes</i>
48	Давронов Н.И. (обуна+)
	<i>Қадриятли ёндашув асосида бошланғич синф ўқувчиларида жисмоний сифатларни тарбиялашнинг психологик хусусиятлари Psychological characteristics of the upbringing of physical qualities in primary schoolchildren on the basis of a dignified approach</i>
51	Нарзикулова Д.Х. (обуна+)
	<i>Оилада низолазнинг яратувчанлик ва бузғунчилик хусусиятларини бартараф этишнинг психологик жиҳатлари Psychological aspects of overcoming the creative and destructive features of conflicts in the family</i>
55	Ишонкулова Н.И. (Шавкат)
	<i>Особенности и тенденции развития стрессоустойчивости в подростковом возрасте Features and trends in the development of stress resistance in adolescence</i>
60	Қаршиева Д.С. (обуна+)
	<i>Касбий стресс ва унинг детерминантлари Occupational stress and its determinants</i>
64	Мамажанов И.Г. (обуна+)
	<i>Талабаларни касбий инновацион фаолиятга тайёрлаш</i>

*Jurnal O'zbekiston Respublikasi
Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAK
Rayosatining 2013-yil 26-dekabrdagi
201/3-sonli qarori bilan psixologiya
fanlari bo'yicha dissertatsiya ishlari
ilmiy natijalari yuzasidan ilmiy
maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan
ilmiy jurnallar ro'yxatiga kiritilgan.*

ISSN 2181-5291

9 772181 529113

11